

MAN, Hendrik de, doctor in de filosofie, hoogleraar, socialistisch politicus, senator, minister (Antwerpen 17 november 1885 - Greng aan de Murtensee [Zwitserland] 10 juni 1953).

Kleinzoon van moederszijde van de dichter Jan van Beers; afkomstig uit een liberaal, flamingantisch milieu van zakenlieden. Voelde zich zeer jong begaan met het lot van het proletariaat en trad in 1902 toe tot de Socialistische Jonge Wachten, van wie de actie toen in het teken stond van het antimilitarisme en de strijd tegen de loting. Na zijn overgang tot de socialistische beweging ging bij het marxisme bestuderen. Hoewel hierin weinig ruimte was voor intense belangstelling voor het nationaliteitsvraagstuk, stond H. de Man niet geheel onverschillig tegenover de V.B. : hiervoor zorgde niet alleen de hechte flamingantische traditie van huis uit, maar ook de grote belangstelling die de orthodoxe marxisten vóór 1914 voor de culturele aspecten van de klassenstrijd aan de dag legden : hoe paradoxaal dit ook moge klinken, het waren juist deze zgn. materialistische socialistenvan die het meest begaan waren met de opvoeding van de arbeidersklasse. Het klasse-bewustmaken van de arbeiders was voor hen één der elementen in de klassenstrijd. Beide componenten waren voor H. de Man aanknopingspunten met de V.B. Van dit perspectief

uit moet zijn eerste flamingantisch optreden gezien worden : het dateert van 1905, ter gelegenheid van een debat in het socialistische Ons Huis te Gent tussen E. Anseele en enkele leden van de studentengroep Ter Waarheid over de vernederlandsing van de Gentse universiteit. E. Anseele verdedigde het zuiver proletarische standpunt van onverschilligheid tegenover de universiteitskwestie; H. de Man eiste mede voor zichzelf de eer op Anseele te hebben „bekeerd”.

Conflicten met zijn milieu als gevolg van zijn politieke overtuiging, en zijn mislukkingen aan de universiteiten van Brussel en Gent brachten H. de Man ertoe België te verlaten : hij vestigde zich te Leipzig, werd medewerker aan het marxistisch blad Die Leipziger Volkszeitung. Hier leerde hij de kopstukken van het Duitse marxisme kennen (Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Karl Kautsky e.a.), en verdiepte hij zich in het marxistisch socialisme. In 1910 keerde hij op verzoek van E. Vandervelde naar België terug om de Centrale voor Arbeidersopvoeding (CAO) op te richten. Zij werd gepatroneerd door de vier takken van de socialistische beweging (vakbonden, mutualiteiten, coöperatieven Belgische Werkliedenpartij) en haar werking was toen gebaseerd op de nieuwste principes van het volkshogeschoolwerk; indirect leverde De Man door zijn activiteiten binnen de CAO een niet te onderschatten bijdrage tot de volksontwikkeling, ook in Vlaanderen. Hij introduceerde in feite het marxisme in de socialistische beweging in België; hij behoorde toen eerder tot de linkervleugel van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog liet hij zich meeslepen door dezelfde vlag van patriottisme als de meeste andere socialisten : hij meldde zich als oorlogsvrijwilliger. De Man liet zich niet in met de frontbeweging, hoewel hij van oordeel was dat het gebrek aan discipline en de geringe strijdvaardigheid van de Belgische soldaten voor een groot deel toe te schrijven waren aan de scheefgetrokken taalverhoudingen in het Belgisch leger.

De laatste maanden van de oorlog en een jaar na zijn demobilisatie verbleef De Man in de Verenigde Staten van Amerika. Ontgoocheld over de xenofobie die er heerste, keerde hij naar België terug; in 1921 was hij de feitelijke oprichter van de Arbeidershogeschool, die vorming van partijkader ten doel had.

Zoals de vaststelling, in 1914, dat de arbeidersklasse allesbehalve immuun was voor de oproepen van de respectievelijke regeringen tot patriottisme, en dus minder internationalistisch was dan de marxistische ideologie veronderstelde, een diepe teleurstelling was voor De Man, was het voor hem na 1918 eveneens een grote ontnuchtering te moeten vaststellen dat - getuige de vrede van Versailles - de oorlog niet gestreden was voor democratische beginselen, maar dat hij - zoals alle gewapende conflicten - een brute machtsstrijd geweest was en dat de nationalistische revanche zo'n grote rol speelde in de internationale betrekkingen na 1918 (i.c. in België : de activistenjacht, het Frans-Belgisch militair akkoord, de militaire steun aan de Ruhrbezetting), terwijl dit alles mede gesteund werd door de socialisten.

Het marxistisch geloof van De Man, waarvan het internationalisme een belangrijk bestanddeel was, diende te worden herdacht. Hiertoe gaf De Man

zich zelf de gelegenheid door zich in 1922 terug te trekken uit de BWP-politiek (van 1910 af had hij een zeer groot aandeel gehad in de uitbreiding van de Centrale voor Arbeidersopvoeding, en na 1918 van de Socialistische Arbeidershogeschool) en zich te wijden aan wetenschappelijk werk : hij vestigde zich in Duitsland en doceerde van 1929 af sociale psychologie aan de universiteit van Frankfurt. Ondertussen schreef hij zijn twee belangrijkste boeken *Psychologie van het Socialisme* (1926) en *De Socialistische Idee* (1933). Beide werken waren een afrekening met het marxisme, zowel met zijn determinisme als met zijn materialisme : niet de economische en materialistische belangentegenstellingen zag hij als drijfveer van de klassenstrijd, maar het sociale minderwaardigheidsgevoel van de arbeiders. De economische verklaring die Marx gegeven had aan het socialisme, wist De Man te vervangen door een sociaal-psychologische.

Deze overschrijding van het marxistisch rationalisme maakte het hem mogelijk een meer genuanceerde kijk te krijgen op internationalisme en nationalisme. De gebeurtenissen van de eerste helft van de 20ste eeuw hadden immers uitgewezen dat de arbeidersklasse zelf nog het minst van al immuun bleek voor nationalistische argumenten : de emotionele anti-Duitse reacties in de BWP na 1918 waren hiervan een duidelijk bewijs. Een van de redenen waarom De Man in 1922 België verliet, was trouwens het meningsverschil met E. Vandervelde en andere Belgische socialisten over de opportuniteit van een consequent internationalisme van de Belgische arbeidersbeweging.

H. de Man pleitend voor het Plan van de Arbeid op het buitengewoon congres van de Syndicale Commissie over de werkloosheid (Brussel, 1 juli 1934). Naast hem F. Brunfaut.

Zijn diepe studie van het socialisme maakte het hem mogelijk ook het nationalisme genuanceerd te benaderen. Van 1931 dateert de brochure *Nationalisme en Socialisme*, de neerslag van een voordracht die hij te Antwerpen hield voor jonge socialistische

intellectuelen. Hierin stelde hij vast dat „het moderne nationalisme uit zeer verschillende wortels gegroeid is en zeer verschillende vormen aanneemt”. Deze nuanceringen drongen zich bovendien op om de verhouding tussen nationalisme en socialisme te vatten.

Beide verschijnselen vonden, aldus De Man, hun oorsprong in het kapitalisme. Nationalisme ontstaat daar waar de „zuivere nationale staat” nog niet gerealiseerd is. „Er zijn binnen en buiten Europa nog staten die over andere naties gezag uitoefenen: gezagsnationalisme”. Het verzet hier tegen noemde De Man „vrijheidsnationalisme”. „Een beslissend onderscheid tussen gezags- en vrijheidsnationalisme bestaat daarin, dat de kerngedachte van het gezagsnationalisme de staat als economische en militaire macht is; terwijl de kernidee van het vrijheidsnationalisme is de taal als het eigenlijk natievormend element te beschouwen. De staat als zinnebeeld van zelfstandigheid en maatstaf der macht is voor het vrijheidsnationalisme een doel, dat nog niet bereikt is”.

Volgens De Man bestond nu juist tussen dit vrijheidsnationalisme en het socialisme een belangrijke band: beide ontstaan immers uit verzet tegen een collectief onrecht dat ver boven materiële en economische uitbuiting uitstijgt, nl. tegen de sociale vernedering. Door deze ontdekking kwam De Man tot een positieve waardering van het vrijheidsnationalisme en met name van de V.B.

In dit verband dient de vraag te worden gesteld waarom hij, ondanks deze waardering, zelden tot actief inzetten kwam. Hij zelf beantwoordde deze op een dubbele wijze. Vooreerst was er het gevaar dat in ieder vrijheidsnationalisme schuilt om zich te ontwikkelen tot gezagsnationalisme. In dit verband wees De Man op het voorbeeld van het Poolse nationalisme, dat - ontstaan als vrijheidsnationalisme - zich na 1918 ontwikkelde tot „het middel van een half-militaire, half-fascistische klassen- en kliekenheerschappij die ook de Poolse arbeidersbeweging, ja de Poolse boerenpartij de elementairste rechten ontnemt en de levensstandaard van de volksmassa's op een ontzettend laag peil houdt”. Ook in de V.B. meende De Man dergelijke aanzetten te bespeuren. Niet alleen zijn evolutie tot gezagsnationalisme, maar ook de nationalistische denkwijze op zich zelf heeft de socialist en internationalist De Man steeds afgeschrikt, omdat hij hierin steeds een „nationaal egoïsme” meende te ontdekken dat de natie zelf hoger stelde dan de universele waarden van recht en waarheid, dan de universele taken van de strijd voor vrijheid en vrede. Daarnaast was De Man van oordeel dat alleen het socialisme een volledig antwoord kon geven op de eisen van het vrijheidsnationalisme, omdat het veel radicalere en meer diepgaande oplossingen kon voorstellen en de wortel zelf van alle nationale onrechtvaardigheid aantastte. De combinatie die Masaryk in Tsjecho-Slowakije gevonden had tussen nationalisme en socialisme was voor hem de bevestiging van deze stelling. Ook voor de V.B. ging zij volgens hem op: alleen het socialisme zou een duurzame oplossing van deze problematiek kunnen geven, omdat het niet de Franstalige klassenheerschappij wilde vervangen door een Vlaamse, maar de klassenheerschappij als zodanig wilde afschaffen. Bovendien streefde het socialisme niet alleen andere machtsverhoudingen na tussen

naties en staten, maar ook een internationale rechtsorde die ipso facto een einde zou maken aan iedere nationale machtsstrijd en ook aan ieder militarisme. Ook weer van dit gezichtspunt uit bleek dat De Man slechts kon instemmen met het vrijheidsnationalisme voor zover het geen afbreuk deed aan zijn internationalisme en anti-militarisme. Bovendien was er nog een derde reden die meespeelde in zijn geringe inzet in de V.B. : een constante in het denken van De Man was - zowel vóór als na 1914 - het geloof in de noodzaak van opvoeding en culturele verheffing van de bevolking. Voor de realisering van het socialisme achtte hij deze bijna belangrijker dan de politieke strijd als zodanig. Het is niet toevallig dat De Mans politieke activiteiten zich vóór 1914 in hoofdzaak concentreerden op zijn journalistieke arbeid en zijn inzet in de Centrale voor Arbeidersopvoeding : deze werd in 1911 opgericht, met als doel de ontwikkeling van de arbeidersklasse, waarbij vooral haar klassebewustzijn gestimuleerd moest worden. Het was vooral aan het dynamisme van De Man te danken dat de arbeidersontwikkeling vóór 1914 een niet meer te negeren aspect ging vormen van de socialistische arbeidersbeweging in België. Na 1918 - en voor zijn vertrek naar Duitsland - bleef De Man zijn krachten wijden aan dit opvoedingsaspect van de socialistische beweging : hij was één van de medeoprichters van de Arbeidershogeschool, die de vorming van socialistische strijders ten doel had, een voorbeeld dat weldra nagevolgd werd door de christelijke arbeidersbeweging. In deze periode legde De Man nauwelijks belangstelling aan de dag voor het politieke leven van iedere dag in de arbeidersbeweging; het is dus begrijpelijk dat ook de V.B. als politieke strijd hem weinig boeide. Alleen vanuit dit perspectief kan bijvoorbeeld zijn volledige afwezigheid uit de frontbeweging enigszins begrepen worden. Ook na 1918 protesteerde hij niet tegen de strenge berechting van de activisten, zette hij zich niet in voor de amnestiebeweging, hoewel zij een duidelijke reactie was tegen het Belgisch gezagsnationalisme en revanchisme dat ook hij zo heftig veroordeelde.

Pas na zijn terugkeer uit Duitsland in 1933 kwam De Man voor het eerst in de actieve politiek. Hij kon zich toen niet langer onttrekken aan een politieke stellingname. In 1931 stond hij niet a priori afwijzend tegenover het federalisme, dat hem toen een mogelijkheid leek om een of andere vorm van separatisme te vermijden : „Zoveel federalisme mogelijk, zo weinig separatisme mogelijk”. Wel dient hierbij te worden vermeld dat een federalistische oplossing van de Vlaams-Waalse kwestie hem niet bijzonder geestdriftig stemde, juist omdat ook zij stuitte op zijn internationalistische gevoelens : hij had bezwaren tegen iedere kilometer nieuwe grens die Europa nog verder zou opdelen. Hij bleef ervan overtuigd, dat de enige mogelijkheid om de nationale problemen in Europa op te lossen bestond in de besnoeiing van de soevereiniteit van de nationale staten zelf door afschaffing van protectionisme en militarisme. Zijn federalistisch standpunt zou hij echter verlaten, zodra hij in de actieve politiek kwam.

De Man zag België als een politieke, sociale en economische eenheid. Volledig afwezig uit de V.B. was hij nochtans niet. Toen de amnestiekwestie in 1937 de publieke opinie verdeelde en de regering

Van Zeeland, onder druk van het Vlaamsch Nationaal Verbond en de Katholieke Vlaamsche Volkspartij een amnestieontwerp indiende, steunde De Man als minister de amnestiebeweging actief en verzette hij zich er tegen dat het ontwerp in het nadeel van de Vlamingen gewijzigd zou worden. Het was eveneens onder impuls van De Man dat in 1939 de Vlaamse socialisten voor het eerst op plechtige en grootse wijze de Guldensporenslag te Kortrijk herdachten. Het lag in de bedoeling van deze feestelijkheid een jaarlijkse traditie te maken : het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog heeft dit verhinderd.

In 1939 kreeg De Man de verantwoordelijkheid voor het nieuw opgerichte doctrinair-socialistische maandblad *Leiding*, dat o.a. ten doel had het socialisme in Vlaanderen op een hoger intellectueel en cultureel peil te brengen. De artikelen stonden onbetwistbaar op hoog niveau en leverden op die manier - zij het meestal onrechtstreeks - een bijdrage tot de V.B.

In 1939, na de dood van E. Vandervelde, werd De Man de eerste Vlaamse socialistische partijvoorzitter. Hij was geen onbetwiste figuur, omdat hij een radicaal verdediger was van de Belgische neutraliteitspolitiek, zijn kritiek op de werking van het parlementaire regime openlijk uitsprak, de BWP radicaal de weg wilde doen opgaan van regerings- en volkspartij, en ook omdat in Wallonië weerstand bestond tegen een Vlaamse voorzitter, wie dan ook. Na de Duitse invasie en de 18-daagse veldtocht ontbond De Man de BWP, hoewel hij haar economische en sociale organisaties aanzette hun bestaan voort te zetten. In samenspraak met de koning spande hij zich gedurende de eerste twee oorlogsjaren in de Belgische onafhankelijkheid voor zover mogelijk binnen het bezettingsregime te handhaven en daarom een actieve aanwezigheidspolitiek te voeren bij de Duitsers en zich niet te identificeren met de geallieerden (en het verzet). De oprichting van de Unie voor Hand- en Geestesarbeiders lag in het kader van deze zienswijze. Om dezelfde reden waren de verhoudingen tussen De Man en het Vlaamsch Nationaal Verbond - voor zover die er al waren - gespannen, zowel doordat hij overtuigd belgicist en royalist was, als doordat hij gekant was tegen collaboratie.

Deze politiek bleek onhoudbaar; in 1942 trok De Man zich als balling terug in de Haute-Savoie; in 1944 vestigde hij zich in Zwitserland en vroeg er politiek asiel.

In 1946 werd De Man wegens zijn oorlogspolitiek bij verstek veroordeeld tot twintig jaar gevangenschap. In 1948 werd hij nogmaals veroordeeld - op grond van artikel 123 sexies - wegens het uitgeven van zijn memoires, *Cavalier Seul*.

WERKEN : *Psychologie van het socialisme* (1927); - *Opbouwend socialisme* (1931); - *Sozialismus und National-Faschismus* (1931); - *Nationalisme en Socialisme* (1931); - *De Socialistische Idee* (1933); - *Herinneringen van Hendrik de Man* (1941); - *Gegen den Strom. Memoiren eines europäischen Sozialisten* (herwerkte uitgave van *Herinneringen*, 1953); - *Au delà du Nationalisme* (1946); - *Cavalier seul. Quarante-cinq années de socialisme européen* (1948).

LITERATUUR : P. Dodge, *Beyond marxism. The faith and works of H. de Man* (1966); - P. Rongère, *L'apport de H. de Man au socialisme contemporain*, in *Socialisme et Ethique* (1966, nr. 5, p. 61-122); - A.M. van Peski, *Hendrik de Man* (1969); - M. Claeys-van Haegendoren, *H. de Man en het nationaliteitsvraagstuk*, in *Ons Erfdeel*, jg. 13, nr. 4 (juni 1970, p. 95-100); - H. Balthazar, *Archief Hendrik de Man*

(1971); - M. Claeys-van Haegendoren, *Hendrik de Man; een biografie* (1972).

MIEKE CLAEYS-VAN HAEGENDOREN

MAN Robert de politicus (Burgemeester Oost